

den representativa demokratins principer.

Den som i förarbetena söker efter en närmare diskussion kring detta nya tillskott i vår grundlag, den letar förgäves.

Olof Petersson

Pornografi och våldsframställningar

Den år 1977 tillsatta yttrandefrihetsutredningen (YFU) har i uppdrag att undersöka om det är möjligt att efter tryckfrihetsförordningens mönster skapa en enhetlig grundlagsreglering av yttrandefriheten. YFU:s hittillsvarande verksamhet redovisades i en översiktsartikel i Statsvetenskaplig Tidskrift 1979:3 av utredningens sekreterare, rådman Carl Behrman.

I det fortsatta arbetet har YFU enligt direktiven att i samband med ett ev avskaffande av filmcensuren överväga behovet av bestämmelser rörande pornografi och våldsframställningar. Som ett led i detta arbete har utredningen tillställt ett antal massmedieforskare en enkät innehållande fyra frågor. Meningen är att resultatet av denna enkät skall redovisas i utredningens kommande huvudbetänkande.

Bland dem som har svarat på YFU:s enkät är *Bengt Nerman*, docent i litteraturvetenskap och universitetslektor vid journalisthögskolan i Stockholm. Med utredningens tillstånd publicerar StvT här hans svar. Nerman har bett oss påpeka, att han på det begränsade utrymme som stått till buds inte har kunnat göra framställningen så utförlig och så nyanserad, som han egentligen hade önskat.

YFU frågor

1. Vilket är enligt Er uppfattning forskningsläget i stort när det gäller pornografiska framställningars effekter på mottagarna?
2. Vilken är Er egen uppfattning om pornografiska framställningars effekter på mottagarna?
3. Vilket är enligt Er uppfattning forskningsläget i stort när det gäller våldsframställningars effekter på mottagarna?
3. Vilken är Er egen uppfattning om våldsframställningars effekter på mottagarna?

Bengt Nerman svarar

Frågorna 1 och 3

För att man ska kunna se problemen kring pornografin och våldsframställningarna på ett verklighetsbetonat sätt krävs en teori som binder samman samhälle, individ och symboliskt uttryck och som förmår beskriva våra symbolrelationer, samt därtill metoder för beskrivningen av dessa relationer och funktioner. Så vitt jag kan se saknar forskningen för närvarande de för detta ändamål nödvändiga teorierna och metoderna.

Vad vi har i stället är en sk påverkningsforskning. Man antar inom den att vissa "stimuli", exempelvis pornografi och våldsframställningar, har vissa "effekter", som kan "mätas". Detta betyder att man ur sammanhanget av samhälle, individ och symboliskt uttryck väljer ut symbolerna, bestämmer dem som mekaniskt verkande orsaker, tänker deras "effekter" som om det hade varit fråga om fysiska beröringar eller retningar och försöker "mäta" vilka förändringar symbolerna åstadkommer hos läsare, lyssnare och tittare.

Den enkät som jag nu svarar på är, som ett exempel, tänkt utifrån sådana utgångspunkter.

Det är åtskilliga problem förbundna med denna typ av forskning. Den går förbi det grundläggande faktum att människan är en symbolhanterande varelse som hanterar sina symboler i och genom konventioner. Detta betyder att forskarna tar miste på arten av de faktorer de vill beskriva: man missar att t ex både pornografin och våldsframställningarna just är symboliska uttryck, att det alltså är fråga om bildlika framställningar med vilka vi hanterar oss själva och verkligheten, och att därför deras användningar och funktioner är konventionsbestämda. Man betraktar människan, inte som en social varelse med symbolfunktionen som särskiljande drag, utan som en mekaniskt fungerande maskin eller ett kemiskt preparat. Detta betyder att man ur forskningsperspektivet utesluter både samhälle och tidsdimension.

Metoden att lyfta ut en viss instans i ett spel som orsak ("stimulus") gör att resultaten är bestämda redan ur valet av tankemodell. Forskarna riskerar därmed att förväxla orsaker med verkningar.

I och med att påverkningsforskningen utesluter sammanhang och faktorer som inte passar in i påverkan-effektmodellen – t ex att vi använder symboler för att göra relationer synliga, jämförbara och hanterbara och därmed bland annat kan uppnå verklighet – kan den ge upphov till inte bara ytliga och orealistiska utan rent falska förklaringar, samtidigt som den beslöjar andra. Sådana förklaringar måste utgöra dåliga underlag för politiska beslut. Det är karakteristiskt att påverkningsforskningen i stort förmår föreslå två alternativa politiska handlingar: förbud mot eller tillåtelse av något redan

existerande. Men oftast är varken förbud mot eller tillåtelse av något som redan finns den fruktbara politiska handlingen. Vad forskningen borde försöka vore i stället att göra verkligheten synlig, också i sina möjligheter.

Ett exempel på olyckliga tendenser: det är karaktäristiskt för påverkningsforskningen att den väljer ut syndabocker ("orsaker") men lämnar de faktorer för vilka syndabocken är ett uttryck orörda. (Se t ex min uppsats "Teologi som naturvetenskap. Kring Billy Graham, frikyrkorna och forskningen", Vår Lösen 4/5 1979.)

För att driva fram en annan, mera praktiskt inriktad forskning, kunde man tänka sig alternativa frågeställningar, t ex följande:

- 1) Hur vill ni beskriva och förstå sambandet mellan samhälle, individ och symbolisk framställning (pornografi, våldsframställning)?
- 2) Vilka funktioner anser ni att pornografin respektive våldsframställningarna har, individuellt och samhälleligt?
- 3) Vilka dåliga respektive goda verkningar anser ni pornografin, våldsframställningarna har? När? Under vilka omständigheter?
- 4) Vilka åtgärder vill ni främst föreslå för att komma tillrätta med de dåliga verkningar ni ovan har angivit?

Under fråga 2 och 4 nedan lyfter jag fram några synpunkter som den nuvarande forskningen tenderar att tappa bort.

Fråga 2

Det finns en intressant fråga som kan formuleras: hur är det möjligt att det går att sälja så mycket pornografi i vårt land? Ett svar är att Sverige är ett puritanskt samhälle, vars kulturklimat och uppfostran karakteriseras av sinnesförnekande och fantasiförbud, förbundet med skuldskapande. Bägge hållningarna hör samman med en idealistisk hållning; de hör därmed inte samman med verkliga känslor och med kärlek. Den översexualisering som man brukar tala om kan ses som ett symptom på puritanism.

Kanske är det verkligt skakande, inte pornografin men att vi är så puritanska och sinnesrädda att det går att sälja så mycket av den.

En grundläggande svårighet i problematiken kan symboliseras av en handling som några av mina elever på journalisthögskolan utförde häromåret. Eleverna (de var flickor) var ute några nätter och korsade över vackra nakna kvinnokroppar, fotograferade på affischer för, tror jag, Å&Å:s veckotidningar. De motiverade sin handling med att Å&Å förnedrade kvinnan. Vad gjorde de själva?

För att deras motiveringar skulle bli begripliga fordrades en utläggning och förklaring i ord. Vad var och

en kunde se, direkt och utan ord, var att de hade angripit och förstört bilden av en naken kvinnokropp. Hur mycket av deras handling riktade sig då mot kroppen? Hur mycket var alltså puritanism och könshat och hur mycket var antikapitalism och protest mot förnedring av kvinnan? – Vi får vara varsamma så att vi inte använder kampen mot pornografin för att kamouflera vår egen könsrädsla, det är väl detta exemplet kan lära ut.

Man får inte förlora ur sikte att pornografin både är ett medel att hantera fabun som orsakas av ett puritanskt, skuldskapande samhällssystem och ett uttryck för värderingar som karakteriserar ett sådant system, t ex ett kvinnoförakt.

Det är riktigt att kvinnor i pornografin ofta betraktas och exploateras som objekt. Kanske är det i det sammanhanget värt att reflektera över att vårt samhällssystem förutsätter och bygger på just objektrelationer och har exploateringen som grundläggande värde. Det går därför att hävda att en ensidig kampanj mot pornografin är ett sätt att dölja de verkliga problemen. Och vidare att det är puritanismen vi i första hand ska göra upp med, den som gör oss kärlekslösa. Plus det samhällssystem som stöder puritanismen. Förbud är fel väg: det är att ytterligare göra det sinnliga syndigt.

Det som är så slående men som ytterst få ändå uppmärksammar är annars att pornografin i själva verket är så osinnlig, så puritansk. Sinnlig pornografi är rimligtvis något bra: vi behöver alla hjälp med att befria våra förkrympta själar och vi behöver hjälp med en positiv, sinnesbejakande idealbildning.

Fråga 4

Vi tillhör inte bara ett ytterst puritanskt samhälle men också ett starkt aggressionshämmat. De utbrott som ibland kommer kan närmast ses som en bekräftelse på aggressionshämmningarna. I vårt land lär man sig inte att öppet visa aggressioner, som ju är ett känslouttryck – allt för mycken uppfostran går på det tysta våldets linje: tuga, frysa ut, vända ryggen till. Detta tysta våld är tillsammans med skuldskapandet samtidigt vårt samhälles metod att skylla sin egen grundstruktur: konkurrensen och våldet.

Sannolikt skulle vi bli ett mycket friskare och sundare folk om vi kunde tillåta oss att öppnare visa våra känslor, inklusive aggressionerna. Men då skulle samtidigt vårt samhälle bli synligt för oss.

För våldsskildringarna gäller att de rimligtvis inte är våldets orsaker. Orsakerna är faktiska relationer mellan människor och mellan grupper (klasser). Vi bör därför när det gäller våldsskildringarna tillämpa samma resonemang som när det gällde pornografin. Det är nödvändigt för oss att kunna ställa våra erfarenheter och upplevelser utanför oss i symbolisk form, om vi ska

kunna hantera dem och nå verklighet. Vi måste exempelvis i fiktionens form få konkretisera våra upplevelser och önskingar om vi ska kunna leva i gemenskap. Vi måste få tillgång till vår fantasi.

I den offentliga diskussionen, och under inverkan av dominerande teoribildning på forskningsområdet, ställs problemen ofta som frågor om dåliga s k påverkningar kontra principer om yttrandefrihet. Vad jag pekar på är något annat: det för ett demokratiskt samhälle grundläggande att medborgarna har tillgång till sina erfarenheter och får hantera dem i sin fantasi. Detta är nödvändigt om vi ska kunna existera som kännande, medkännande och ansvariga människor. Bilder av våld måste finnas om vi ska kunna hantera erfarenheter av faktiskt våld. Detta är den mänskliga realitet lagstiftarna har att ta hänsyn till.

Problemet blir då i stället vad slags våldsskildringar som bör distribueras via offentliga medier. Om detta bör föras ett sammansatt resonemang, där två återvändsgränder bör undvikas. Den ena är att det skulle vara någon avgörande skillnad på s k underhållningsvåld och s k konstnärligt motiverat våld, vad gäller funktionen i det avseende jag diskuterar. Här saknar diskussionen helt verklighetsunderlag: vad man utgår från är godtyckliga antaganden om gränsdragningar. Den andra är att man skulle kunna tillåta det s k goda våldet. Det finns inte något gott våld. Men det är onekigen en poäng att det s k underhållningsvåldet nästan alltid är på det godas = det etablerade samhällets sida.

Verkligheten är svårfångad. Det viktiga är att förstå att det alltid är destruktivt att hindra människor att gestalta sitt inre i bild. Det är den verkligt säkra vägen att skapa förkrympta människor, sådana som begår våld, eller lyder.

Bengt Nerman

För Sverige i världen eller för världen i Sverige?

Framtidsstudier är av flera skäl ett besvärligt område. På grund av speciella metodproblem och en mångfald av konkurrerande infallsvinklar är det svårt att producera dem – och av samma skäl är det svårt att bedöma dem. Denna allmänna klagan illustreras väl av boken "*Sverige i världen – tankar om framtiden*", vilken utgör slutrapport från en projektgrupp kring professor Sven Tägil i Lund, arbetet har finansierats av Sekretariatet för framtidsstudier.

Det sista först: det var ursprungligen min mening att både anmäla boken och redogöra för diskussionen kring

den. Det senare visade sig emellertid mindre meningsfullt, eftersom presskommentarerna i så hög grad rör sig efter en höger-vänsterskala och i ringa mån tar upp någon kvalificerad diskussion – till undantagen hör här en sektion i *Internationella Studier* 1979:1.

Denna höger-vänstergruppering (där vänstern genomgående ställer sig mera positiv) är emellertid symptomatiskt intressant: där det inte finns andra klara bedömningskriterier tenderar man att återfalla på etablerade värderingar, t ex i termer av vad man tycker om Sekretariatet eller om framtidsforskning eller om enstaka påstående eller slutsatser i boken.

Vilka kriterier skall man då tillämpa? Man kan kanske börja mellan att skilja mellan kriterier vilka *alla* framtidsstudier bör uppfylla och sådana som är specifika för speciella målsättningar. På den förra punkten har vi haft en viss svensk diskussion.¹ Det tycks i stort sett råda enighet om att framtidsstudier bör uppfylla en del av kraven på akademisk respektabilitet: faktapremisser bör vara belagda, teoretiska premisser bör stå i samklang med vad som på relevanta fackområden anses vara de bäst konfirmerade hypoteserna – såvida man inte har starka argument för motsatsen – och den använda logiken bör vara god, antingen man nu rör sig med satslogik, sannolikhetslogik eller preferenslogik. En viktig källa till oenighet gäller slutsatser som handlar om framtiden: skall man kräva att de är empiriskt belagda, så gör man framtidsstudier till en logisk omöjlighet. Kräver man bara att de så småningom skall kunna empiriskt beläggas (helst vid en specificerad tidpunkt), så får man fortfarande problem: vi har ingen garanti för att den i andra avseenden "bättre" av två framtidsstudier på samma område också kommer att bli bättre konfirmerad.

Möjligen skulle man kunna formulera kravet i fråga om *metoder*: en metod som oftare leder till så småningom konfirmerade slutsatser är bättre än en annan. Men även här får man logiska problem i de flesta fall, eftersom framtidsutsagor just kan påverka framtiden, och en hårddragning av kravet skulle komma att premiera sådana studier som av olika skäl i särskilt hög grad får karaktären av självuppfyllande profetior. Själv skulle jag tendera att hävda att konfirmationskravet inte kan tillhöra de generella kriterierna, men möjligen kan tillfogas för en del typer av målsättningar.

Vilka målsättningar har då "Sverige i världen" haft? Det är inte alldeles lätt att se. Både i boken och debatten gör författarna klart att den *icke* haft till uppgift att lösa problem, *heller icke* att fungera som beslutsunderlag, och *heller icke* att tala om hur framtiden kommer att se ut. Mera positivt bestämd blir uppgiften kanske i bokens slutmeningar: "Tvärtom kan man vänta att analyser av olika handlingsalternativ i nuet är en första förutsättning för att man skall kunna gripa sig an arbetet på förändring.